

Liikelaitosten ja valtionyhtiöiden ominaisuusrakenteet tutkimuskohteena

*Pertti Ahonen:
Valtion liiketoiminta,
hallinnon teoriat ja
finanssihallinto.
Åbo Akademis Förlag.
Turku 1987. 441 s.*

Valtoiden omistamat yritykset ja liikelaitokset ovat olleet tällä vuosikymmenellä laajan kansainvälisen keskustelun kohteena. Huomiota ovat herättäneet erityisesti Ranskassa toteutetut kansallistamiset Mitterrandin presidenttikauden alussa ja toisaalta Englannissa Thatcherin hallituskausilla toteutetut yritysten yksityistämiset ja liikelaitosten rationalisoin-

nit. Myös Suomessa valtionyhtiöiden ja liikelaitosten asema on ollut uudelleenarvioinnin kohteena. Valtion liikelaitoskomitea (KM 1985: 2) on selvittänyt liiketoimintaa harjoittavien valtion laitosten aseman uudelleenmuotoilemisen vaihtoehtoja ja komiteamietinnön pohjalta laadittu laki on luonut uuden organisaatiotyypin, joka sijoittuu virastomuotoisen liikelaitoksen ja valtioenemmistöisen osakeyhtiön välimaastoon. Myös valtionyhtiöiden asemassa on tapahtumassa muutoksia, koska valtionyhtiöille annetaan mahdollisuus hankkia uutta omaa pääomaa yksityisille sijoittajille tarjottavien osakeantien avulla.

Toimittuaan useita vuosia liikelaitosten uudistusta suunnittelevan työryhmän ja sitä seuranneen komitean sihteerinä Pertti Ahonen on ollut aktiivinen puheenvuoron käyttäjä liikelaitosten asemasta käydyssä keskustelussa. Äsket-

täin hän on saattanut julkisuuteen laajan teoksen, jossa hän kokoaa yhteen erillisiä tutkimushankkeita. Niitä yhdistävänä teemana on julkista yritystä — public corporation'ia — koskevien määräysten, ominaisuuksien ja käsityskantojen kuvaaminen. Tämän tutkimustehtävän käsittelyssä Ahonen liikkuu sekä reaalisten kohteiden ominaisuuksien kuvaamisen tasolla että näitä kohteita koskevien teorioiden ja kuvausmallien erittelyn tasolla. Kirjaa voidaan luonnehtia eräänlaiseksi inventaariksi julkista yritystä koskevista hallinnollis-organisatorisista ja juridisista ratkaisuista sekä käsitteellistä näkökulmista ja lähestymistavoista.

Tutkimustehtävän ja viitekehyyksen esittelyn jälkeen kolmannessa luvussa luodaan katsaus liikelaitosten uudistusta koskevaan tilanteeseen sekä Suomessa että myös ulkomailla. Tämän johdatte-

levan osan jälkeen alkaa varsinaisen tutkimustehtävän käsittely. Ensimmäisenä ongelmana on valtion liiketoiminnan organisaatio- ja muotojen peruselementtien määrittely sekä näiden loogisten ja käytännössä mahdollisten yhdistelmien esittely. Analyysi osoittaa, että loogisesti mahdollisia ominaisuusrakenteiden yhdistelmiä on 350 000 ja käytännössä mahdollisia yhdistelmiä on 190. Säädösteknisesti liikelaitokset ovat siten vaikeasti hallittavissa oleva kokonaisuus.

Viidennessä luvussa käydään läpi eri tieteenalojen tarjoamat käsitteelliset välineet valtion liiketoiminnan erittelemiseksi. Samaan lukuun on kytketty myös valtion liiketoimintaa koskevan oikeudellisen sääntelyn esittely Suomen osalta sekä erilaisten intressipiirien ohjelmallisten kantojen luonnehdinta. Teorioiden ja ohjelmallisten kantojen käsittelyä leimaa ylimalkaisuus; säädösten käsitteilyä taas pikkutarkkuus.

Kirjan ansiokkain kokonaisuus on kuudennessä luvussa raportoitu historiallinen katsaus valtion liiketoiminnan kehitykseen Suomessa. Katsauksen sivujuonteena on lisäksi valtion liiketoiminnan johdon ominaisuuksien kuvaus. Kuuden luku on myös sivumääräisesti laajin osatutkimus: noin 200 sivua. Esitystavan perusedeena on kytkä valtion liiketoiminnan synnyn ja kehittymisen tarkastelu kunkin periodin kokonaisuutensa kunnalliseen puitteistoon. Tätä kautta voidaan toteutuneille ratkaisuille ja esitetyille ajatusmalleille antaa rakenteellisia selityksiä. Katsaus pohjautuu varsin runsaaseen sekundaariaineistoon, jonka runkona ovat mm. liikelaitosten ja yritysten historiat sekä näitä koskevat komiteamietinnöt.

Tutkimustehtävän asettelu antaa valtakirjan etsiä mitä erilaisimpia näkökulmia julkisiin yrityksiin. Kirjan vahvuutena — ja samalla heikkoutena — on sen moniainekisyys. Abstrakti semioottis-strukturalistinen viitekehys ei toimi erillistutkimusten tasolla, niitä läpäisevänä ja yhteenllyvänä mallina eikä kokoavaksi päätejaksoksi tarkoitettu seitsemäs luku kykene hyödyntämään esitetyä ja eritelyä rikasta aineistoa. Vaikutelmaksi jää, että kirjan eri jaksot on suunnattu hyvin erilaisille yleisöille. Tä-

män vuoksi lukija tulee kysyneeksi niitä perusteita, joiden johdosta erillistutkimukset on niputettu samoihin kansiiin. Tähän ongelmaan Ahonen on paneutunut monipuolisesti johdantoluvuissa.

Kirjan viitekehysluvussa kehitellään mielenkiintoista metodologista linjaa, jota kutsutaan »teeman kehkeytymisen analyysiksi» (s. 14). Teemalla tarkoitetaan tutkimuskohdetta koskevien määreiden ja merkitysten historiallisesti muotoutuvaa totaliteettia. Ideana on se, että teeman kehkeytymisen rekonstruoidaan sen kypsän muodon näkökulmasta.

Teeman kypsä muoto sisältää erilaisia solumuotoja, jotka ensi kertaa ilmaantuessaan eivät välttämättä ole missään yhteydessä teemaan. Ahosella on tutkimuksessaan monia aineksia, jotka täyttävät tämän metodologisen otteen vaatimukset. Esitystapa jää kuitenkin ontumaan sen vuoksi, että tutkimusprosessi ei ole tuottanut sellaisia julkista yritystä koskevia määreiden yhdistelmiä, jotka täyttäisivät abstraktista konkreettisen nousemisen metodologiset vaatimukset. Näitä vaatimuksia voisi luonnehtia siten, että tutkimuskohde täytyy käsitteellistää abstraktien yleismääreiden sekä erityisiä ja yksittäisiä kohteita koskevien määreiden tasolla ottaen lisäksi huomioon kunkin määreen historiallisen muuttuvuuden.

Tutkimuskohteen käsitteellinen haltuunotto tapahtuu lähinnä abstraktien yleismääreiden tasolla: valtion liiketoiminnan erityispiirteinä on se, että se sijoittuu välilliseen julkiseen hallintoon (s. 1). Se ankuroituu yhtäältä markkinoihin ja toisaalta politiikkaan ja hallintoon (s. 351). Erityisten kohteiden tasolla nousee esiin liikelaitosten ja valtionyhtiöiden erottelu niille tyypillisten ominaisuuksien pohjalta, mutta tätä pitemmälle systematiikka ei yllä. Seuraavana askeleena ovat jo yksittäiset, konkreettiset kohteet sellaisenaan, monine historiallisine ja institutionaalisine määreineen, kuten VR, Posti- ja lennätinlaitos tai Yleisradio.

Monessa suhteessa tutkimuskohteen käsitteellistämisen puutteisiin kohdistuva kritiikki on kohtuutonta, koska vain harvat monografiat yhteiskuntatieteen historiassa ovat täyttäneet synteisiin yltävän esitystavan vaatimukset

sekä käsitteellisellä että aineiston tasolla. Kritiikko voi puolustautua kuitenkin sillä, että Ahonen itse tutkimustehtävän asettelussa ja viitekehysten rakentelussa sitoutuu hyvin kokonaisvaltaiseen ja kunnianhimoiseen tutkimushankkeeseen. Mutta aineiston käsitteellisen haltuunoton osalta lupaukset jäävät odottamaan täyttymistään. Perimmäisenä syynä tähän lienee se, että Ahonen ei ota tarpeeksi vakavasti empiiristä kohdetta, vaan kiinnittää huomionsa sitä koskeviin mitä erilaisimpiin määreisiin ja merkityksiin: »Käsitteillä olevalla tutkimuksella ei siis ole varsinaista empiiristä kohdetta todennäisessä merkityksessä. Kohteena on sen sijaan merkitysten muodostuminen ja muodostuneet merkitykset. . . Teoreettisesti, metodisesti ja teknisesti käsitteillä oleva tutkimuskaan ei puolestaan ole kuin yksi tavoista tuottaa uusia merkityksiä» (s. 21).

On ilmeistä, että julkisia yrityksiä koskevien määreiden ja merkitysten syntyminen ja kehkeytymisen ymmärtäminen edellyttää niiden nykyisen kypsän muodon tuntemuksen ohella käsitteellisiä malleja, joiden avulla julkisia yrityksiä voidaan verrata virastojen ohella yksityisiin yrityksiin. Kirjan kokonaisessa loppuluvussa Ahonen hyödyntää kyllä liikeyrityksien ominaisuuksia koskevia kuvausmalleja. Mutta sen sijaan että hän nostaisi esiin eroja, hän korostaa yhteneväisyyksiä yritysten ja virastojen välillä. Tältä osin potentiaalisesti hedelmällinen vertailuasetelma jää hyödyntämättä.

Esitetystä kritiikistä huolimatta Ahosen valtion liiketoimintaa koskeva tutkimus on tätä aihepiiriä koskeva perusteos, jonka rinnalle nousee vain Asko Puumalaisen valtionyhtiöitä koskeva tutkimustyö. Tutkimuksen keskeisimmäksi ansioksi nousee sektorinäkökulmaa toteuttava valtion liiketoiminnan historiallis-institutionaalinen analyysi. Sektorinäkökulma asettaa yksittäiset liikelaitokset suhteessa toisiinsa taloudellisina toimijoina sekä tarkastelee yhteiskunnan muiden rakennetasojen heijastumista valtion liiketoiminnan muotoon ja sisältöön. Vastavaanlaista analyysiä on yksityisten suomalaisten yritysten tutkimuksessa harrastettu vain metsäsektorin erittelyissä.